

EVFEMIZM FAOL TIL BIRLIGI SIFATIDA

Ibragimova So'g'diyona Ikrom qizi

Termiz Davlat Pedagogika Instituti magistranti

ibragimovasugdiyona3@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada evfemizmlarning nutqda qo'llanilish sabablari, evfemizm so'zining lug'aviy ma'nosi, lingvistikada til birligi sifatida ahamiyati haqida so'z boradi. Evfemizmlarning dolzarblik xususiyatlari misollar yordamida hamda tadqiqotchilar fikrlari orqali isbotlab beriladi. Evfemizmlarning davrlar o'tishi bilan o'zgarishi, yangi evfemizm guruhlarining vujudga kelishi haqida yoritiladi.

Kalit so'zlar: *til birligi, evfemizm hodisasi, tarixiy etnografik hodisa, tilshunos, neytral so'z.*

ABSTRACT

This article discusses the reasons for the use of euphemisms in speech, the dictionary meaning of the word euphemism, and the significance of the word euphemism as a language unit in linguistics. The relevance features of euphemisms are proven with the help of examples and researchers' opinions. Changes of euphemisms over time, emergence of new groups of euphemisms are highlighted.

Key words: *language unit, phenomenon of euphemism, historical ethnographic phenomenon, linguist, neutral word.*

KIRISH

Suhbat jarayonida har birimiz yonimizdagi insonni ranjitmaslik maqsadida nojo'ya va qo'pol so'zlarni aytmadan qoldiramiz yoki so'zimizni ma'no jihatdan bezashga majbur bo'lamiz. Bunday vaziyatlarda qo'pol so'zlar o'rnini bosuvchi so'z sifatida evfemizmlardan foydalanishimiz mumkin. Aynan evfemizmlardan foydalanish noqulay vaziyatlardan oson chiqishimizga yordam beradi. Evfemizm yunon tilidan "yumshoq ifodalash" deya tarjima qilinadi va so'zlovchiga aytish noqulay bo'lgan so'zlar o'rnida qo'llaniluvchi sinonimlar sifatida qaraladi. Evfemizmlarning shakllanishi tabu hodisasi bilan chambarchas bog'liq. Tarixiy etnografik hodisa sifatida ikkala hodisa birgalikda shakllangan. Evfemizm xalqlardagi urf-odat, madaniyat va saviyaning rivojlanishi bilan birga taraqqiy etadi [6].

Hozirgi kunda evfemizmlar hayotning barcha sohalarida keng tarqalgan. So'nggi o'n yillar ichida evfemizm til birligi mahalliy va xorijiy tilshunoslarning muhimligi jihatidan mashhur tadqiqot obyektiga aylandi. Tilshunos sifatida evfemizmlarning vazifasi va nutqdagi o'rnini tushunish juda muhimdir. Chunki ularni tushunish

ijtimoiy nutq normalarini yaxshi anglash hisoblanadi. V.N. Yartseva soʻzlariga koʻra "Evfemizmlar - soʻzlovchiga odob doirasidan tashqarida boʻlib tuyuladigan, qoʻpol, behayo soʻzlar oʻrnida ishlatiladigan hissiy jihatdan neytral soʻz yoki iboralardir". Hugh Rison esa evfemizmlarga juda aniq va loʻnda taʼrif beradi: "qoʻpol, yoqimsiz soʻzlar oʻrnida yumshoq, qabul qilinadigan allegorik soʻzlar ishlatiladi va ular evfemizmlardir". Boshqacha qilib aytganda evfemizmlar bizga nutq meʼyorlarini saqlashga yordam beradi. Misol uchun, ingliz tilida oʻlim haqida gapirish ochiqcha emas hamda bir necha yumshoq muqobillari bilan tushuntirishga harakat qilinadi. "To pass away", "to leave this life", "to rest in piece" soʻzlari bilan maʼno neytrallashtirib beriladi. Yoki keksalik haqida gap ketganda ham yoshi ulugʻ maʼnosini beruvchi bir necha stilistik ekvivalentlardan foydalaniladi [2]. Masalan, oʻzbek adabiyotidan A.Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romanidan shunday jumlani evfemizim sifatida keltirish mumkin: "Raʼnoni egasiga topshirmagunimizcha quyilmaydiganga oʻxshaydi". Ushbu asar qahramoni Nigoroyim tilidan aytilgan jumladagi "egasiga topshirmoq" soʻz birikmasi "erga bermoq" soʻzining yumshatilgan shakli hisoblanadi [6].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Evfemizmlar nutqda koʻp qirrali va murakkab lingvistik hodisa sifatida qaraladi. Barcha evfemizmlarni shartli ravishda quyidagi guruhlariga boʻlish mumkin [5]:

a) tibbiy sohada qoʻllaniluvchi evfemizmlar (tibbiy atamalar koʻpincha salbiy yoki uyatli maʼnoga ega boʻlganligi uchun evfemizmlarga almashtiriladi);

b) irq va millat uchun ishlatiluvchi evfemizmlar (qadimdan Afrika va Amerika xalqlariga nisbatan qoʻllanilib kelgan "hindu" yoki irqni anglatuvchi "negr" soʻzlari qoʻpol tuyulgani uchun ular oʻrnida mahalliy amerikaliklar, mahalliy afrikaliklar soʻzlari ishlatiladi);

c) har qanday taʼqiq yuzasidan vujudga keladigan qoʻrquvni kamaytirish yuzasidan qoʻllaniluvchi evfemizmlar (masalan, oʻlmoq soʻzi oʻrniga keluvchi soʻzlar);

d) yoshni bildiruvchi evfemizmlar (masalan, qari soʻzi oʻrnida keksa, yoshi ulugʻ soʻzlarining ishlatilishi);

e) tashqi koʻrinishdagi kamchiliklar (semizlik yoki oʻta ozgʻinlik, xunuklik kabi holatlarda);

f) moda omili (ushbu omilning paydo boʻlishi tijorat maqsadlari bilan bogʻliq);

g) din omili (odatda ayrim mamlakatlarda boshqa dinga mansub kishilarga evfemistik soʻzlar bilan murojaat qilinadi);

h) ijtimoiy va moliyaviy holat (kambagʻal yoki nochor soʻzlarini qoʻllash hamma zamonlarda ham salbiy maʼno anglatgan).

Yuqoridagi omillardan tashqari ham evfemizmlarning dolzarbligini oshiruvchi bir necha sabablar bor va bu ro'yxat vaqtlar o'tishi bilan kengayib boraveradi.

Evfemizmgga ta'rif berilayotganda tilshunoslar ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishadi. Sababi evfemizmlar boshqa til hodisalaridan ajralib turuvchi aniq chegaralarga ega emas. Bu tushunchaning mohiyatini yaxshiroq anglash uchun evfemizmlarning bir necha belgi va xususiyatlarini ko'rib chiqish lozim. Xususan, E.P. Senichkina barcha evfemizmlarga xos bo'lgan bir necha universal xususiyatlari borligi haqida yozadi [5; 303]:

1. Salbiy denotatning ma'nosiga mos keluvchi evfemizmlarning mavjudligi;
2. Ma'noni yumshatishga yordam berishi;
3. Almashtirilayotgan so'zga nisbatan denotatsiyaning takomillashtirilishi;
4. Denotatsiyaning takomillashtirilishi obyekt yoki hodisa haqida so'zlovchida taassurot paydo bo'lishiga yordam berishi.

Til va jamiyat taraqqiyotining u yoki bu bosqichiga ko'ra evfemizmlarning guruhleri dolzarbligini yo'qotishi mumkin. Ayrim guruhlar esa nutq normalariga to'g'ri kelmasligi tufayli eskirib bu ro'yxatdan chiqib ketishga sabab bo'ladi. Yangi salbiy hodisalar va munosabatlarning vujudga kelishi natijasida evfemizmlar guruhleri kengaya boradi. B.A.Larin, A.M.Katsev, S.Vidlak, B.Uorren kabi olimlar evfemizmlar lug'atini yaratishgan.

Shunday qilib, evfemizmlar axloq me'yorlariga zid so'z va iboralar o'rnida qo'llaniluvchi muqobil so'zlar hisoblanadi hamda ularni o'rinli qo'llash suhbatdoshingizni ko'ngliga ozor berishning oldini oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Ibragimova Sugdiyona Ikrom qizi. (2023). The Cross-Cultural Specificity of The Taboo Is the Example of The English and Uzbek Languages. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 26, 18–20. Retrieved from <https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/5192>
2. Qodirova Mukaddas Tog'ayevna, . (2022). THE STUDY OF PRAGMATIC FEATURES OF ADDRESSING UNITS IN UZBEK LANGUAGE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 3(03), 61–66. <https://doi.org/10.37547/philological-crjps-03-03-12>
3. Yusupova, M. (2023). ANALYSIS OF CLASSIFICATIONS OF EUPHEMISMS . Scientific Journal of the Fergana State University, 28(3), 80. https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol28_iss3/a409-412

4. Ibragimova, S. (2023). TABU HAMDA EVFEMIZMLARNI O'RGANISHDA NAZARIY QARASHLAR VA MUAMMOLAR. Talqin Va Tadqiqotlar, 1(19).
извлечено от <https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/1281>
5. Сеничкина Е. П. Словарь эвфемизмов русского языка. М.: Флинта: Наука, 2008. 464с.
6. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Evfemizm>
7. <https://researchedu.org/index.php/cf/article/view/92>
8. <https://scienceweb.uz/publication/12149>